

NEHOGY ÉRVGYŰLŐLŐK LEGYÜNK

Tanulmánykötet Máté András 60. születésnapjára

L'Harmattan

Budapest, 2013

A kötet megjelenését támogatták: a szerzők, valamint Bárdos Judit, Betegh Gábor, Bitai Tamás, Bodnár István, Borbély Gábor, Gáll Katalin, Huoranszki Ferenc, Inotai Balázs, Kornai András, Kurucz Ágnes, Makkai Mihály, Simon András, Simonyi András, Such Dávid és Varasdi Károly

A kötetet szerkesztette:

ZVOLENSZKY ZSÓFIA, MOLNÁR ATTILA, MEKIS PÉTER, MARKOVICH RÉKA,
JELLINEK SÁRA, GÖMÖRI MÁRTON, BITAI TAMÁS

Az előszót írta:
MEKIS PÉTER

© L'Harmattan Kiadó, 2013
© Szerkesztők és szerzők, 2013

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978-963-236-423-0

A kiadásért felel Gyenes Ádám.

A Kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 061-267-5979

Párbeszéd Könyvesbolt
1085 Budapest, Horánszky u. 20.
Tel.: 267-5979 www.konyveslap.hu

harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

A borítóterv és a nyomdai előkészítés Bitai Tamás, Jellinek Sára, Molnár Attila és Zvolenszky Zsófia munkája.

A fényképet készítette és nyomtatásra előkészítette Molnár Attila és Gyarmathy Zsófia.

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	1
TANULMÁNYOK	4
Maleczki Márta: Jelentés és denotáció megkülönböztetése nem-denotációs szemantikaelméleti keretben	4
Kálmán László: Újra Platón, újra predikáció	15
Kelemen János: Gondolat, gondolás, újragondolás	27
Pléh Csaba: Frege visszajön a kognitív tudomány hátsó ajtaján	35
Komorjai László: Meddig tarthatunk Fregével?	44
Gömöri Márton: Szuperholizmus	55
<hr/>	
Steiger Kornél: Az epiktétoszi <i>orexisz/ekklisizsz</i> fogalomtörténeti helye	70
Finta Szilvia: „Minden benne van” A rabbinikus jelentéselmélet és logika kerete	81
Ruzsa Ferenc: Hogyan léteznek a fogalmak? A buddhista <i>apóha</i> -elmélet	92
Boros Gábor: Logikai metafizika Leibniznél – egy láncszem: <i>Quid sit idea?</i>	103
Neumer Katalin: Szabálykövető morál, avagy lehetett-e a késői Wittgensteinnek etikája?	109
<hr/>	
E. Szabó László: Vázlatpontok a fizikai elméletek fizikalista értelmezéséhez	122
Tanács János: Összeférhetetlen geometriai elméletek: Kihívások a matematikai platonizmus különböző változataival szemben	130
Csatári Ferenc: A társadalomtudós és az operacionalista mérésfogalom	140
Gosztonyi Katalin: Matematikafelfogás és matematikaoktatás összefüggései a magyar matematikaoktatási hagyományban	152

Szabó Máté: Karácsony Sándor nyelvfelfogásának hatása Kalmár László korai matematikafilozófiájára	164
<hr/>	
Mikulás Szabolcs: Gyenge teljesség dinamikus szemantikára	174
Andréka Hajnal és Németi István: Végesen axiomatizált cilindrikus-Gödel–Bernays-halmazelmélet	184
Mihálydeák Tamás: Generált szemantikai parcialitás kezelése az elsőrendű logikában	193
Molnár Attila: Tagadás és dualitás	205
Csaba Ferenc: Propozicionális logika	227
Mekis Péter: A szóritész és a végtelen	240
<hr/>	
Bárány Tibor: Tudom, mit tettél beszéd közben	245
Ujvári Márta: Az individuumok egyedi lényegéről	257
Kovács Gábor: Tárgyak és szükségszerűség	268
Tihanyi Katalin: Tesztelni Kripkét: A kísérleti szemantika lehetőségei	273
Markovich Réka: Egyszer minden titokra fény derül? – avagy Lewis és a magányos hősök	286
Zvolenszky Zsófia: Gombóc Artúr mint emberalkotta absztrakt tárgy: Miért hibás Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése	296
MÁTÉ ANDRÁS MŰVEI	309
TABULA GRATULATORIA	313

Gombóc Artúr mint emberalkotta absztrakt tárgy: Miért hibás Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése

Zvolenszky Zsófia

ELTE BTK Filozófia Intézet, Logika Tanszék

zvolenszky@elte.hu

Tanulmányomban a fiktív karakterekre – például regényhősökre, rajzfilmszereplőkre – vonatkozó egyik realista elméletet vizsgálom meg: az absztrakt artefaktum elméletet (röviden *artefaktualizmust*), amely szerint az olyan rajzfilmhősök, mint például Gombóc Artúr a valóságunk részei, de (konkrét dolgokkal ellentétben, mint például Sajdik Ferenc és a Halászbástya) ezek absztrakt emberalkotta tárgyak, amelyek a házasság és a foci intézményéhez hasonlatosak. Ezt az elméletet védelmezem a kategóriahiba-ellenvetéssel szemben, amely Mark Sainsbury (2010) szerint döntő kritikát fogalmaz meg. Az ellenvetés lényege: annak tekintetében, hogy miféle dolog is Gombóc Artúr, az artefaktualizmus átfogó, alapvető hibát – kategóriahibát – tulajdonít azoknak az embereknek, akik elgondolnak és megértenek Gombóc Artúrról szóló mondatokat és gondolatokat. Elvégre egy *absztrakt* tárgy (mint például a házasság intézménye) nem a megfelelő fajta dolog arra, hogy elutazzon Afrikába vagy csokoládét egyen. Mivel az ellenvetés számos problémát vet fel, az artefaktualizmus továbbra is védhető álláspont marad.

Tanulmányomban a fiktív karakterekre – például regényhősökre, rajzfilmszereplőkre – vonatkozó egyik realista elméletet vizsgálom meg: az absztrakt artefaktum elméletet (röviden *artefaktualizmust*), amely szerint az olyan rajzfilmhősök, mint például Gombóc Artúr a valóságunk részei, de (konkrét dolgokkal ellentétben, mint például Sajdik Ferenc és a Halászbástya) ezek emberalkotta absztrakt tárgyak, amelyek a házasság és a foci intézményéhez hasonlatosak. Ezt az elméletet védelmezem a kategóriahiba-ellenvetéssel szemben, amely Mark Sainsbury (2010) szerint döntő kritikát fogalmaz meg: „Mikor fiktív dolgokra gondolunk, nem úgy gondolunk rájuk, mintha absztraktak volnának. Az absztrakt artefaktum elméletből az következik, hogy akik a fikciót alkotják és fogyasztják, hibát hibára halmoznak (2010, 111).”¹ Vagyis annak tekintetében, hogy miféle dolog is Gombóc Artúr, az artefaktualizmus átfogó, alapvető hibát – kategóriahibát – tulajdonít azoknak az embereknek, akik elgondolnak és megértenek Gombóc Artúrról szóló mondatokat és gondolatokat. Elvégre egy *absztrakt* tárgy (mint például a házasság intézménye) nem a megfelelő fajta dolog arra, hogy elutazzon Afrikába vagy csokoládét egyen. Ezt hívom kategóriahiba-ellenvetésnek.

¹A Sainsburytól idézett szakaszok Bárány Tibor és a szerző fordítása.

Az 1. szakaszban számba veszem a fiktív karakterekre vonatkozó különféle realista elméleteket, köztük az artefaktualizmust, elkülönítve őket az irrealista állásponttól, amely szerint nem léteznek fiktív karakterek, pusztán azon művek létezését kell feltételeznünk, amelyekben e karakterek szerepelnek. A 2. szakaszban megvizsgálom és hatástalanítom a kategóriahiba-ellenvetést, amely Sainsbury szerint az artefaktualizmushoz képest meghatározó előnyhöz juttatja az irrealizmust. A konklúzióm (3. szakasz): az artefaktualizmus továbbra is védhető álláspont.

1. Realista és irrealista elméletek Gombóc Artúrról

Mark Sainsburyt követve (2010, 44–114) a realizmus legalább három formáját fogalmazhatjuk meg a fiktív karakterekkel kapcsolatban²: tényleg vannak ilyenek, akár csak a hétköznapi konkrét tárgyak, például tábla csokoládék, amelyek térben és időben helyezkednek el; ám egy konkrét tábla csokival ellentétben. . .

- a fiktív karakterek *nem léteznek* – a *meinongianizmus* szerint;³
- a fiktív karakterek *nem aktuálisak* – a *nonaktualizmus* szerint;⁴ és
- a fiktív karakterek *nem konkrétak*, hanem absztrakt artefaktumok, szerzők tevékenységei révén létrehozott tárgyak – az *artefaktualizmus* szerint.⁵

Egy további, Sainsbury által külön nem említett álláspontot is érdemes elkülönítenünk: a *platonizmust*, amely szerint a fiktív karakterek absztrakt, időtlenül létező tárgyak, amelyeket szerzők nem megalkotnak, hanem felfedeznek.⁶

Sainsbury (2010) amellet érvel, hogy a realista alternatívák közül a leginkább védhető álláspont az artefaktualizmus. Ezeket az érveit most nem vizsgálom meg, inkább az artefaktualizmus néhány részletével szeretnék foglalkozni.

Az artefaktualizmus előfeltételezi, hogy az absztrakt/konkrét különbségtételt valahogyan már megalapoztuk. Eddig annyit rögzítettünk csak, hogy az absztrakt tárgyak (a konkrétakkal ellentétben) nem helyezkednek el térben és időben; egy másik hagyományosan javasolt lehetőség: az absztrakt tárgyak nem

² Az egyszerűség kedvéért ezentúl impliciten hagyom a kvalifikációt: „a fiktív karakterekkel kapcsolatban” és realizmusról, irrealizmusról, meinongianizmusról, artefaktualizmusról, platonizmusról fogok beszélni. Amikor ezek a címkék kvalifikáció nélkül jelennek meg, mindig fiktív karakterekről szóló elméletekre vonatkoznak.

³ Az Alexius Meinong (1904) nevével fémjelzett elmélet egyik kortárs képviselője Parsons (1980).

⁴ Fő képviselője Lewis (1978). Ezt az álláspontot szokták possibilizmusnak is hívni. Lásd még Kripke korábbi (1963) nézetét Sherlock Holmesről.

⁵ A néha kreacionizmusként is címkézett artefaktualizmus képviselői többek közt Kripke (1973/2013), Searle (1979), van Inwagen (1977), Fine (1982), Schiffer (1996), Salmon (1998) és Thomasson (1999) .

⁶ Ilyen álláspontot képvisel pl. Wolterstorff (1980) és a magát neo-meinongiánusnak valló Zalta (1983).

fejthetnek ki oksági hatást; egy harmadik lehetőség: beazonosítunk néhány paradigmaticus példát absztrakt és konkrét tárgyra, és így próbálunk rávilágítani a különbségre [pl. Rosen (2012)]. Itt nem foglalkozom behatóan ezekkel a lehetőségekkel, hiszen az absztrakt, emberalkotta tárgyak, például a házasság és a foci intézményének feltételezése pontosan azt vonja kétségbe, ahogyan az absztrakt/konkrét különbségről hagyományosan gondolkodunk: hogy például az előbbiek csakis időtlenül, elméktől függetlenül létezhetnek [ld. Rosen (2012); Fine (1982, 130–131)]. Vagyis ha helyet szeretnénk hagyni absztrakt artefaktumok számára, akkor az absztrakt/konkrét különbséget újra kell gondolnunk.

Ahelyett, hogy definiálnám az absztrakt és konkrét kategóriákat, kiindulópontként inkább felsorolok néhány egyértelmű elemet. Világos, hogy a konkrét tárgyak közé tartoznak a tábla csokoládék, a Halászbástya, Sajdik Ferenc. Sokan, akik szerint léteznek absztrakt tárgyak, ezek közé sorokják a számokat, a halmazokat, a proposíciókat és a tulajdonságokat; ők tipikusan azt gondolják, hogy ezek a tárgyak *időtlenül és elmefüggetlenül léteznek* abban az értelemben, hogy a létezésük t időpontban nem függ semmilyen t -kor folyó mentális tevékenységtől.

Az absztrakt tárgyaknak feltételezhetjük azonban egy másik típusát is: az absztrakt artefaktumokat. Vegyük észre: egy olyan absztrakt tárgy, mint a sakk mégiscsak rendelkezik temporális tulajdonságokkal: 1000 éve bizonyosan nem létezett még, és immár több évszázada létező játék (a pontosabb időbeli behatárolását vita övezi). De a fenti értelemben egy absztrakt artefaktum még mindig elmefüggetlen létező: ahhoz, hogy egy adott időpillanatban létezzen a sakk, nem szükséges, hogy bárkinek a sakkal kapcsolatos gondolata legyen épp akkor. Érdeemes felsorolnunk különféle példákat absztrakt artefaktumokra:

- játékok, mint például a foci és a sakk; a sáncolás (vagy rosálás) szabálya a sakkban;
- a házasság és a miniszterelnök intézménye;
- az ABC betűi;
- egy nyelv szavai és tulajdonnevei, például az olyan fejlemények, mint a „lájkol” ige megjelenése a magyarban; vagy a „Csilla” női utónév, amellyel Vörösmarty Mihály állt elő; vagy a „Dweezil” férfi utónév, amellyel Frank Zappa.
- zeneművek, például Mozarttól a *Kis éji zene* vagy a *Varázsfuvola*.
- szépirodalmi művek – versek, regények, drámák; továbbá olyan fiktív művek is, mint a *Pom Pom meséi* rajzfilmsorozat és könyvsorozat.

Így aztán hosszú és változatos listát állíthatnánk össze olyan absztrakt társadalmi és kulturális (jogi, művészeti, nyelvi, stb.) artefaktumokból, amelyek közt

kézenfekvő, hogy helyet biztosítsunk Gombóc Artúr számára is – állítja az artefaktualizmus védelmezője.

Az eddig említett négy realista állásponton túl egy további lehetőség is akad: az *irrealizmus*, amely semmilyen módon nem köteleződik el a fiktív karakterek létezésére mellett.⁷

A nonaktualista álláspont az aktuális és lehetséges fogalmaira épül, amelyeket általában lehetséges világok terminusaiban elemzünk. A következő szakaszhoz és a nonaktualizmus átlátásához is segítséget nyújt, ha röviden számba vesszük, milyen álláspontokat képviselhetünk a lehetséges világok természetére vonatkozóan. A nonaktualizmus szerint Harry Potter egy pusztán lehetséges tárgy, így az (1) mondat-ot (1')-ként elemezzük:

- (1) „Gombóc Artúr a világon mindennél jobban szerette a csokoládét. Ha megkérdezték tőle, hogy milyen csokoládét szeret a legjobban, habozás nélkül fújta, mint aki éjjel-nappal ezen töri a fejét: A kerek csokoládét, a szögletes csokoládét, a hosszú csokoládét, a lapos csokoládét és minden olyan csokoládét, amit csak készítenek a világon.”⁸
- (1') Van egy olyan nemaktuális lehetséges világ, amelyben Gombóc Artúr mindennél jobban szereti a csokit . . . stb.

Sainsbury rámutat, hogy a nonaktualizmus egyfajta elköteleződést von maga után a lehetséges világok metafizikája tekintetében. „A nonaktualisták a [fiktív] tárgyakat lehetséges világokban szeretnék elhelyezni; így aztán realistának kell lenniük a világokat illetően” (Sainsbury, 2010, 74). A lehetséges világokra vonatkozó realista álláspontok két fő típusát szokás elkülöníteni:⁹

- A lehetséges világokra vonatkozó genuin realizmus, röviden *világ-realizmus* szerint lehetséges világok sokasága létezik, ezek egyike az aktuális világ; a lehetséges világok tér-időben és okságilag izoláltak egymástól. A világ-realizmus készpénznek veszi (1')-et: pontosan úgy érti, hogy „Van egy olyan világ, amelyben. . .”, hogy „A létező világok közül az egyik olyan, hogy Gombóc Artúr. . .”¹⁰

⁷ Ezt képviseli például Sainsbury (2010) és Walton (1990).

⁸ Csupák István – Sajdik Ferenc: *Pom Pom meséi – Szegény Gombóc Artúr*.

⁹ Magyarul lásd Tőzsér (2009, 167–202) és Bács és Kocsis (2011).

¹⁰ Sokáig Lewis (1973) egyedülként képviselte a világ-realizmust, amelyet szoktak modális realizmusnak vagy lewisi modális realizmusnak is hívni.

Felmerül azonban egy probléma (Sainsbury, 2010, 85–87): a Pom Pom könyvek és rajzfilmek Gombóc Artúr nem írják le teljesen, nem említik például a pontos derékbőségét, hogy vannak-e testvérei. Gombóc Artúr így aztán egy nemteljes tárgy. De minden lehetséges tárgy teljes (hiszen az ontológiai státuszuk a miénkkel megegyező, csak éppen némelyikük nem az aktuális, hanem egy pusztán lehetséges világ lakosa.) Az egyik ígéretes nemaktualista megoldás szerint a nemteljes Artúrhoz különféle lehetséges tárgyakat – Gombóc Artúr pótlékokat – kapcsolunk, amelyek mindegyike rendelkezik a rajzfilmekben és könyvekben Gombóc Artúrhoz rendelt tulajdonságokkal, de közben teljes (az egyiknek nincs testvére, a másíknak kettő is van, stb.). Mivel ezen megoldás szerint a nonaktualistának Artúr-pótlékok fölött kell kvantifikálnia ahhoz, hogy (1)-ről számot adjon, végül mégsem veheti (1') felszíni szerkezetét *teljesen* készpénznek.

- a lehetséges világokra vonatkozó ersatz (pótlék) realizmus, röviden *világ-ersatzizmus* szerint egy lehetséges világ absztrakt, például maximálisan konzisztens proposíciók halmaza, amely annak egy módját reprezentálja, ahogyan az egész univerzum és annak dolgai lehetnének.¹¹ (1) (egyik) világ-ersatzista elemzése így fest:

(1'') Létezik egy olyan absztrakt valami, egy (maximálisan konzisztens) proposícióhalmaz, amely Gombóc Artúrt olyannak reprezentálja, mint aki mindennél jobban szereti a csokit. . . stb.

Sainsbury (2010, 222. 8. lj.) rámutat, hogy a világ-ersatzizmus–nonaktualizmus kombináció végső soron egy olyan álláspontot eredményez, amely szerint a fiktív karakterek absztrakt tárgyak (az általunk tárgyalt esetben pl.: egy Gombóc Artúrról szóló proposícióhalmazból álló reprezentáció). A kombináció eredményeként ugyanis a fiktív karakterek valódi metafizikai természetük szerint mégiscsak aktuálisak: aktuális proposícióhalmazok; kizárólag a világ-realizmussal kombinálva ad a nonaktualizmus disztinktív alternatívát az artefaktualizmushoz (és a platonizmushoz) képest – érvel Sainsbury.

Ezek alapján a nonaktualizmus „árukapcsolásban” együtt jár egy sokat vitatott javaslattal, a világ-realizmussal. Máshol (Zvolenszky, 2012) amellet érvelek, hogy az artefaktualizmusnak alapvető előnyei vannak a többi realista álláspont-hoz képest. A jelen tanulmány célkitűzése szerényebb: megmutatom, hogy az artefaktualizmus megvédhető Sainsbury kategóriahiba-ellenvetésével szemben.

2. A kategóriahiba-ellenvetés hatástalanítása

Sainsbury az irrealizmus védelmezőjeként arra jut, hogy a realista alternatívák közül az artefaktualizmus a legígéretesebb. Szerinte azonban a következő megfontolások megpecsételik az artefaktualizmus sorsát:

. . . az absztrakt artefaktum elmélet problémái ugyanarra a rugóra járnak: az elmélet értelmében a fiktív karakterek nem olyasfajta dolgok, amilyenek szeretnénk, hogy legyenek. Azt szeretnénk, hogy olyanok legyenek, amilyenek a történetekben: detektívek, akik kiválóan hegedülnek – mégis azt mondjuk róluk, hogy egészen másfajta dolgok. [. . .] A fiktív karakterek nem rendelkeznek azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel a megalkotásuk során szerzőik felruházzák őket. Conan Doyle rögzítette, hogy Holmes vadászsapkát visel, hogy létezik olyan dolog, mint Sherlock Holmes – ám rejtélyes módon ez a dolog végül nem rendelkezik azzal a tulajdonsággal (azaz nem példázza azt a tulajdonságot), hogy vadászsapkát visel. Azzal a tulajdonsággal persze rendelkezik (vagy példázza), hogy kódolja a vadászsapka viselését, ám a szerzők többsége nem tudja elgondolni ezt a tulajdonságot. Természetesen előfordulhat, hogy az ember nem érti, mit csinál – ám igen-csak furcsa lenne azt állítani, hogy számos alkotó, ha nem az összes, ilyen gyakran ilyen súlyos tévedésben van a saját tevékenységével kapcsolatban.

¹¹ A világ-ersatzizmus, másik nevén mérsékelt realizmus népes képviselői táborán belül Adams (1974) javasolta az itt említett proposíció-alapú változatot.

Sainsbury itt a példázás (exemplification) és a kódolás (encoding) közti, eredetileg Meinong tanítványa, Mally (1912) által javasolt különbségtételére támaszkodik: egy olyan konkrét individuum, mint Sajdik Ferenc nem kódol semmilyen tulajdonságot; számos tulajdonságot *példáz* (magyar, karikaturista, Kosuth-díjas), míg másokat nem (Magyarországon született, madár). Gombóc Artúr olyan tulajdonságokat *kódol*, mint hogy madár, szereti a csokit, azonban egyiket sem példázza. Példázza azonban azt, hogy absztrakt, és hogy egy rajzfilmszereplő.

Sainsbury ellenvetése részben abban áll, hogy az artefaktualizmus szerint a fiktív karakterek nem a megfelelő ontológiai kategóriába tartoznak – absztraktak és nem konkrétak – ahhoz, hogy a rájuk ruházott tulajdonságokat példázzák. Ezt hívom *kategóriahiba-ellenvetésnek*. Az ellenvetésből az következik, hogy az artefaktualizmus szerint alapvetően és átfogóan hibáznak azok, akik megalkotnak és megvitatnak fiktív karaktereket, olvasnak róluk.

Célom, hogy megmutassam: a kategóriahiba-ellenvetés egy olyan stratégiára épül, amely ha működne, túl erős volna: olyan metafizikai vitákat döntene el, amelyeket egyéb okból azt gondoljuk, hogy nem dönt el. A stratégia sikeressége emiatt *bármely* alkalmazásában kétséges. A továbbiakban két érvet fogalmazok meg a kategóriahiba-ellenvetéssel szemben.

Az első érvem a lehetséges világok metafizikájára vonatkozik. Az 1. szakaszban két álláspontot különböztettünk meg a lehetséges világok természetéről: a világ-realizmust és a világ-ersatzizmust. Az utóbbi szerint a lehetséges világok absztraktak, például maximálisan konzisztens propozícióhalmazok, amelyek azokat a módokat reprezentálják, ahogyan az univerzum és lakosainak története alakulhat. És a pusztán lehetséges individuumok szintén absztraktak (ezt Sainsbury is elismeri): propozíciókból álló reprezentációi az individuumoknak. Namármost, amikor elgondolok egy tényellentétes helyzetet, amelyben a hajamat ma kékre festem, akkor kékhajúságot tulajdonítok magamnak, vagy legalábbis úgy tűnik, pontosan így járok el, amikor a bennem végbemenő mentális folyamatra reflektálok. Azonban a kategóriahiba-ellenvetés máris felvetődik: a világ-ersatzizmus pusztán lehetséges individuumai nem a megfelelő ontológiai kategóriába tartoznak – absztraktak és nem konkrétak – ahhoz, hogy példázzák azokat a tulajdonságokat, amelyeket nekik tulajdonítanak a tényellentétes helyzetek elgondolói. Ez az ellenvetés a világ-ersatzizmus minden formáját érintené, függetlenül attól, hogy a világokat körülmények, univerzálék, mondatok vagy propozíciók alapján határozzák meg. E változatok mindegyike szerint a lehetséges individuumok nem a megfelelő fajta tárgyak ahhoz, hogy felruházzuk őket azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel a hétköznapiakban felruházzuk őket. Bárkinek, aki úgy gondolja: a világ-ersatzizmust ennyire könnyen nem lehet aláásni, minden oka megvan arra, hogy a kategóriahiba-ellenvetést (akár az artefaktualizmus, akár a világ-ersatzizmus ellen irányul) gyanúsnak gondolja.¹²

¹² Egy tekintélyre hivatkozó érvelés (ami persze ki tudja, mennyit ér): érdekes módon Lewis (1986) aprólékosan megvizsgál egy sor ellenérvelést az ersatzizmussal szemben, de a kategóriahiba-ellenvetésre nem tér ki.

Egy további megfontolás még gyanúsabbá teszi a kategóriahiba-stratégiát. Ha a kategóriahiba-ellenvetés hatékony volna a világ-ersatzizmussal szemben, akkor a világ-realizmus maradna az egyetlen realista alternatíva – az az álláspont, amely hírhedt arról, hogy hitetlenkedő pillantásokat vált ki az emberekből (Lewis, 1973, 86). Kicsit jobban belegondolva egy a kategóriahiba-ellenvetéssel rokon megfontolás a világ-realista állásponttal szemben is felmerülhet: ha megkérdeznénk egy hétköznapi beszélőt arról, hogy szerinte számtalan pusztán lehetséges világ és pusztán lehetséges individuum létezik-e, és hogy szerinte ezek ontológiai státusza megegyezik-e a valós világgal és a valós individuumokéval, akkor az illető nemleges választ adna mindkét kérdésre. Éppen emiatt fogadják hitetlenkedő pillantások a világ-realizmust. Azonban a hétköznapi intuíciókkal ellentétben a világ-realizmus azt tartja, hogy a lehetséges világok és a valós világ ontológiai státusza azonos, és ugyanez áll a lehetséges konkrét individuumokra és az aktuális konkrét individuumokra is. Hívjuk ezt a világ-realizmussal szemben megfogalmazott *hibás-ontológiai-kategória ellenvetésnek*. Egyáltalán nem világos, hogy ez az ellenvetés miért nyom kevesebbet a latban, mint a világ-ersatzizmussal szemben megfogalmazott kategóriahiba-ellenvetés. Azonban ha úgy gondolnánk, hogy a két ellenvetés együttesen kiüti a két realista alternatívát, a lehetséges világok irrealista elméletei maradnának csak versenyben. Ez a végkövetkeztetés azonban elhamarkodott volna. Ami valószínűbb: a két ellenvetés a kezdetektől „megcinkeli” a játszma lapjait a lehetséges világokról szóló realista elméletek *minden* formája ellen. Bárkinek, aki úgy gondolja: a világ-realizmust ennyire könnyen nem lehet aláásni, minden oka megvan arra, hogy a két ellenvetést gyanúsnak gondolja. Amíg a lehetséges világok metafizikájáról szóló viták keretében nem kérdőjeleződik meg a hibás-ontológiai-kategória ellenvetés, addig mindkét ellenvetést kétségek övezik.

A második érvemben arra mutatok rá, hogy ha valaki a fiktív karakterek metafizikájától függetlenül szimpatizál a világ-ersatzizmus valamelyik formájával (egy igencsak népszerű álláspontról van szó), annak – kategóriahiba-ellenvetés ide vagy oda – aligha van oka arra, hogy az ontológiájából *kizárja* a fiktív karaktereket mint absztrakt tárgyakat. Miért is? Képzeljünk el egy konkrét adag olvasztott csokoládét, aminek a felét arra használom, hogy egy konkrét kiöntő forma segítségével egy négyszögletű, középen lyukas csokoládét öntsek; hívjuk ezt Csoki1-nek. A fennmaradó olvasztott csokiból a kiöntő formám segítségével készíthetem volna egy másik csokit is, Csoki2-t. A dolgok jelen állása szerint nem jutottam el addig, hogy elkészítsem Csoki2-t (mert mondjuk egy óvatlan pillanatban Gombóc Artúr nyomdokaiba lépve magamba kanalaztam az olvasztott csokit). A világ-ersatzista szerint Csoki2 absztrakt: felfoghatjuk egy propozícióhalmaznak, amely kódol bizonyos összetevőket, egy bizonyos formát, egy

Persze ami az egyik embernél *modus tollens* érvelésként működik, a másikonál *modus ponens*ként. A fentiekben a következő kondicionális mellett érveltem: Ha a kategóriahiba-ellenvetés hatékony az artefaktualizmussal szemben, akkor hatékony a világ-ersatzizmussal szemben is. Én a *modus tollens* irányba indultam és arra a következtetésre jutottam, hogy az ellenvetés nem ér célba az artefaktualizmussal szemben. Valaki más választhatja inkább a *modus ponens* irányt, arra a következtetésre jutva, hogy egy a világ-ersatzizmust érintő új és hatékony ellenvetést azonosítottunk be.

bizonyos személyt, aki kiönti Csoki2-t; és példáz egy propozícióhalmazt, egy absztrakt dolgot. Ez a propozícióhalmaz ténylegesen létezik, azonban a helyzet, amit reprezentál, nem aktualizálódott (mivel nem öntöttem ki végül Csoki2-t). Most pedig vegyünk egy fiktív csokidarabot: A *Gombóc Artúr a télapó* című rajzfilmben és könyvben Artúr (miután lekési az afrikai hajóját) úgy dönt: azon a télen ő lesz a télapó és csokoládéval ajándékozza meg a barátait. Mikor elkezd kiválogatni, ki mit is kapjon, először egy lyukas csokoládét vesz elő, és azt mondja, „A lukas a Radírpóké”; az egyszerűség kedvéért hívjuk ezt a csokit Lyukasnak. (A rajzfilmben igen rövid Lyukas pályafutása: a boltban megvásárolja Artúr, hazaviszi, aztán a válogatás hevében elfogyasztja.) Az artefaktualizmus szerint Sajdik Ferenc és Csukás István hozták létre Lyukast; ők kötötték ki, hogy Lyukast megvásárolja Artúr, hogy szögletes formája van középen egy kerek lyukkal, hogy barna a színe, de azt nem említették konkrétan, hogy tejsoki vagy étcsoki-e. A világ-ersatzizmus bármely formáját is választjuk, sok tekintetben Csoki2-vel párhuzamosan kezelhetjük Lyukast is; például felfoghatjuk úgy, mint ami egy propozícióhalmaznak felel meg, amely Lyukast lyukasként, barnaként, csokiként stb. reprezentálja; ez a propozícióhalmaz Lyukast lyukasként, barnaként, csokiként kódolja, és ugyanez a halmaz példázza, hogy Csukás és Sajdik hozták létre, hogy rajzfilmbeli tárgy. Vegyük észre: Csoki2 és Lyukas jórészt párhuzamos kezeléssel egész kicsi lesz a különbség a pusztán lehetséges Csoki2 és a fiktív artefaktum Lyukas természete között: mindkettő csokoládédarabot reprezentáló propozícióhalmaznak feleltethető meg, amely halmazok egyes tulajdonságokat kódolnak (csoki, barna, lyukas), másokat példáznak (absztrakt, propozíciókat tartalmaz). Egy említésre méltó különbség: a Csoki2 halmaz *kódolja*, hogy én hoztam létre, míg a Lyukas halmaz *peldázza*, hogy Csukás és Sajdik hozták létre. De ez egy olyan különbség amire már számítottunk, és egyéb tekintetben szembeszökőek a hasonlóságok. Egy világ-ersatzista számára a pusztán lehetséges világok és tárgyak mint absztrakt entitások elfogadása után *ad hoc*, önkényes választás volna elutasítani a fiktív karakterek jórészt párhuzamos kezelését: az artefaktualizmust. Adva egy ilyen *ad hoc* lépés árát, a világ-ersatzistának érdemes elfogadnia az artefaktualizmust és félretennie a kategóriahiba-ellenvetést.

Ezen a ponton érdemes számításba vennünk három kifogást.

Először: akik a világ-ersatzizmust az artefaktualizmussal társítják, azok szerint van egy fontos különbség Csoki2 és Lyukas között: a Csoki2-re vonatkozó propozícióhalmaz időtlenül létezik, mint ahogyan a világ-ersatzista lehetséges világai is; ezzel szemben az artefaktualista szerint Lyukas egy emberalkotta tárgy és nem létezik időtlenül. A világ-ersatzistának miért kellene befogadnia az utóbbi fajta tárgyakat? Három okból: (i) az említett különbségen kívül egy sor tekintetben hasonlít Csoki2 és Lyukas, és ezek alapján kézen fekvő Lyukast is absztraktnak tekinteni (ha Csoki2-t absztraktnak gondoljuk); (ii) az operákkal, regényekkel, rajzfilmekkel, a házasság intézményével stb. kapcsolatban messze a legkézenfekvőbb álláspont, hogy absztrakt artefaktumoknak tartjuk őket (ld. pl. Thomasson, 1999); így aztán a bizonyítás súlya azt terheli, aki alternatív álláspontot képviselne a regényekkel és a házasság intézményével kapcsolatban; (iii) ha a regényekre és a házasság intézményére absztrakt tárgyként tekintünk,

akkor a két felmerülő elmélet közül – platonizmus és artefaktualizmus – az utóbbi a védhetőbb álláspont.¹³

A második kifogás: vegyük észre, hogy a kódolás és a példázás szembeállítása-
sakor az imént arról beszéltem, hogy *propozícióhalmazok* kódolnak és példáz-
nak olyan tulajdonságokat mint hogy én öntöttem ki, vagy Csukás István hozta
létre. A propozícióhalmazok olyan módokat reprezentálnak, ahogyan a világ
alakulhat; vagyis reprezentációs eszközök. És „a kódolás és példázás közötti kü-
lönbség leginkább reprezentációs eszközök kapcsán vethető fel értelmesen, a
fiktív karakterek viszont nem ilyen eszközök. A fiktív karakterek nem eszközei
a reprezentációnak, hanem tárgyai”, kifogásolja Sainsbury (2010, 112). Erre a
kritikára könnyedén válaszolhatunk: bár a lehetséges világok elsősre óriási par-
tikuláris tárgyakká tűnnek, olyanoknak, mint egy mindent magában foglaló,
hatalmas galaxis, azonban ez mégsem riasztja el a világ-ersatzistát attól, hogy
propozícióhalmazoknak vagy strukturális univerzáléknak tekintse őket. Ugyan-
úgy: az artefaktualistának sem kell aggódnia amiatt, hogy a fiktív karaktereket
propozícióhalmazoknak (vagy strukturális univerzáléknak) tekintse. Az, hogy
a Gombóc Artúrra vonatkozó propozícióhalmaz kódol és példáz különféle tu-
lajdonságokat, nem jelent problémát – hiszen a fiktív karakterek pont ezeknek
a propozícióhalmazoknak feleltethetőek meg. A világ-ersatzizmus általunk tár-
gyalt változata szerint „Csoki2 egy formát, színt, alapanyagot kódol, és az absz-
traktságot példázza” laza megfogalmazása annak, hogy „A »Csoki2« propozíció-
halmaz Csoki2-t reprezentálja, kódolva a formáját, színét, alapanyagát, és az
absztraktságot példázza”. Ugyanígy: az általunk tárgyalt artefaktualizmus sze-
rint „Lyukas kódol egy formát, színt, alapanyagot, hogy Gombóc Artúr vásárolta
és a Radírópóknak szánta; és példázza, hogy absztrakt, és hogy Csukás István és
Sajdik Ferenc hozta létre” laza megfogalmazása annak, hogy „A »Lyukas« pro-
pозісіóhalmaz Lyukast reprezentálja, és kódol egy formát, színt, alapanyagot
stb., és példázza az absztraktságot, és hogy Sajdik és Csukás hozták létre”. Elő-
fordulhat, hogy a világ-ersatzizmus egyik-másik változata fogalmilag kielégítőbb
megoldást kínál, mint a propozícióhalmazok; de ez nem változtat az eddig mon-
dottakon: bármilyen absztrakt dolgoknak felelteti is meg a lehetséges tárgyakat
a világ-ersatzista, jó oka van kiterjeszteni az elméletét néhány igen hasonló in-
dividuumra: fiktív karakterekre mint absztrakt artefaktumokra. És bárhogyan
is gondolja el ezeket az absztrakt artefaktumokat, az elmélete képes lesz arra,
hogy – a propozícióhalmazos megoldáshoz igen hasonlóan – helyet biztosítson
a kódolás/példázás különbségének.

¹³ A filozófusok, úgy tűnik, erre a konszenzusra jutottak, ami megmagyarázza azt is, hogy Sains-
bury (2010) a szóba jövő realista elméletek felsorolásakor miért nem említi a platonizmust. Másutt
amellett érvelek (Zvolenszky, 2012), hogy az artefaktualizmus előnyben van a realizmus egyéb for-
máihoz képest, beleértve a platonizmust. Az érveimre reflektál Tuboly [előkészületben].

Mindenesetre a platonizmus képviselőjének – aki Gombóc Artúrt absztrakt, *időtlenül létező* tárgy-
nak tartja – épp annyira vissza kell utasítania a kategóriahiba-ellenvetést, mint az artefaktualistának,
mivel a platonizmusból ugyanúgy következik, hogy alapvető és átfogó tévedésben van mindenki arra
vonatkozóan, hogy miféle dolog is Gombóc Artúr.

A harmadik kifogás: aggasztó, hogy utat engedünk minőségileg megkülönböztethetetlen absztrakt tárgyak burjánzásának. Képzelnünk el egy pusztán lehetséges csokidarabot, ami minőségileg megegyezik a *Gombóc Artúr a télapóban* röviden megjelenő Lyukassal, hívjuk PontMintLyukasnak. A „PontMintLyukas”-propozícióhalmaz ugyanazokat a tulajdonságokat kódolja, mint a „Lyukas”-halmaz. A két halmaz részben ugyanazokat a kvalitatív tulajdonságokat példázza: absztraktság, halmazság. Namármost tekintve, hogy PontMintLyukas már eleve létezik, és közben Sajdik Ferencék létrehoznak egy minőségileg megkülönböztethetetlen duplikátumot, Lyukast, miközben megalkotják a *Gombóc Artúr a télapó* című epizódot és könyvet, vajon nem túlzás utat engedni a tárgyak ilyesféle burjánzásának? Ám ha számításba vesszünk néhány hétköznapi helyzetet, amely teljesen analóg Lyukas és PontMintLyukas esetével, beláthatjuk, hogy az ilyen burjánzás nem ad okot aggodalomra.

Egy példa: vegyük a sebesen létrehozott és hatályba léptetett jogszabályt, Magyarország Alaptörvényét. Csak 2011-ben jött létre, amikor is először megfogalmazták; előtte sokan el sem tudták képzelni, hogy egy olyan tárgy, mint az Alaptörvény megalkotható volna; mégis létrejött. Az Alaptörvénynek lehetnek példányai: nyomtatott és elektronikus másolatok, vagy a szöveg egy adott alkalommal felolvasott változata. Az Alaptörvény a jelenlegi kormány hatalomra kerülését megelőzően nem létezett, most azonban létezik. Mindeközben kézenfekvő azt gondolnunk, hogy egy minőségileg megkülönböztethetetlen típus, proposíciók egy bizonyos sorozata már jóval 2011 előtt is létezett, ha nem is időtlenül.¹⁴ A burjánzásnak ez a formája elkerülhetetlen, ha fenn akarjuk tartani, hogy az Alaptörvény egy olyan absztrakt artefaktum, amely csak néhány éve jött létre, miközben a típusok szintén absztraktak. És ha a burjánzásnak ez az esete nem ad okot aggodalomra, akkor Lyukas és PontMintLyukas esete sem.

Nézzünk meg egy másik példát is: új szavak a magyar szókincsben. Például néhány éve, a Facebook kapcsán jelent meg a „lájkol” ige. A „lájkol” kifejezés-típusnak lehetnek kézzel írott, gépelt, elektronikus, kimondott, suttogott vagy jelbeszéddel kommunikált példányai. A nyelvészek általában adottnak veszik, hogy a kifejezés-típusok absztrakt tárgyak, konkrétan: olyan absztrakt artefaktumok, amelyek nem léteztek mindig. Azonban (a „lájkol” szóhoz képest) egy minőségileg megkülönböztethetetlen kiejtés, íráskép és jelentés mint absztrakt típusok sokkal régebb óta léteznek,¹⁵ így aztán a „lájkol” ige megjelenésével pontosan ugyanúgy duplikátumok burjánzását kapjuk, mint amit Lyukasnál és PontMintLyukasnál észleltünk; és a szóburjánzásnak ez a formája masszív méreteket ölt: bármely szó bármely típusára akad egy minőségileg megkülönböz-

¹⁴ Részben a proposíciókról alkotott elméletünktől függ, hogy mit gondolunk: a proposíciók sorozata időtlenül létezik vagy sem. Ebben a kérdésben semleges maradok: bármelyik megközelítést is választjuk, a minőségileg megkülönböztethetetlen típus azt megelőzően létezett már, hogy az Alaptörvényt megalkották.

¹⁵ A semlegesség végett is kerülöm az időtlenül létező típusok feltételezését. Szeretném például nyitva hagyni azt a lehetőséget, hogy a „lájkol” íráskép nem létezik időtlenül, mivel a magyar ortográfiai rendszer kialakulása előtt nem létezett. Ugyanígy, szeretném nyitva hagyni azt a lehetőséget is, hogy a „lájkol”-nak megfelelő jelentés nem létezik időtlenül, mivel a Facebook (avagy az ott megjelenő klikkelhető „like”) létrejöttét megelőzően nem létezett.

tethetetlen, már korábban is létező absztrakt tárgy. Ha ez nem ad okot aggodalomra, akkor Lyukas és PontMintLyukas esete sem.

E példák tanulsága: a minőségileg megkülönböztethetetlen duplikátumok jelensége egy sor absztrakt artefaktum esetén elkerülhetetlen. Amennyiben (népszerű álláspontokat követve) mégiscsak szeretnénk, hogy az ontológiánkban jusson hely olyan absztrakt artefaktumok számára, mint a zeneművek, szépirodalmi művek, rajzfilmek, társadalmi és jogi intézmények, játékok, szavak, akkor nem okoz külön aggodalmat, ha a listára a fiktív karaktereket is felvesszük. A második érveket összefoglalva: a világ-ersatzista számára az artefaktualizmus visszautasítása *ad hoc* választás volna, érdemes tehát figyelmen kívül hagynia a kategória-hiba-ellenvetést.

3. Konklúzió

A céloom az volt, hogy a fiktív karakterekről szóló artefaktualista álláspontot megvédjem Sainsbury kategória-hiba-ellenvetésével szemben. Sainsbury mellett érvel, hogy az artefaktualista út végső soron nem járható, mivel a kategória-hiba-ellenvetés megkerülhetetlen akadályokat emel. Azt gondolom, két érveink is van arra, hogy a kategória-hiba-ellenvetés megalapozottságát kétségbe vonjuk. Egyrészt ha működne az ellenvetés, túl sokat mutatna meg: például aláásna egy igen népszerű álláspontot, a világ-ersatzizmust. Másrészt az ersatzizmus képviselőjét visszatartaná attól, hogy a fiktív karaktereket absztrakt artefaktumoknak – vagyis emberalkotta tárgyakként – fogja fel, ami önkényes és *ad hoc* választás volna számára. Sainsburyvel szemben amondó vagyok: a kategória-hiba-ellenvetés az artefaktualizmus kilátásait nem befolyásolja.¹⁶

Irodalomjegyzék

- Adams Robert M. (1974). Theories of Actuality. In: *Noûs* 8, 211–231.
- Bács Gábor, Kocsis László (2011). Lewis a világok sokaságáról. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 2011/4, 153–177.
- Fine Kit (1982). The Problem of Non-Existents. I. Internalism. In: *Topoi* 1, 97–140.
- Inwagen Peter Van (1977). Creatures of Fiction. In: *American Philosophical Quarterly* 14, 299–308.
- Kripke Saul (1963). Semantical Considerations on Modal Logic. In: *Acta Philosophica Fennica* 16, 83–94.

¹⁶ A tanulmány témájával kapcsolatban számos hasznos visszajelzést kaptam. Köszönettel tartozom a Kaposvári Egyetemen 2012-ben tartott megrendezett „Realizmus a fenomenológiában és az analitikus filozófiában” konferencia szervezőinek és résztvevőinek; az Erasmus Kollégium „Nyelv – nyelvfilozófia – nyelvi ismeretterjesztés” kutatócsoportjának; a 2013 tavaszán tartott „The Metaphysics of Fictional Characters” kurzusom résztvevőinek. Külön köszönet illeti a Magyar Filozófiai Szemle *Realizmus* különszámának anonim bírálóját, valamint Bárány Tibort, Bernáth Lászlót, Kapelner Zsoltot, Simonyi András és Tuboly Ádámot, akik számos élelemjű megjegyzést tettek a tanulmány korábbi változataival kapcsolatban.

- (1973/2013). *Reference and Existence: The John Locke Lectures for 1973*. New York: Oxford University Press.
- Lewis David (1973). *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell.
- (1978). Truth in Fiction. In: *American Philosophical Quarterly* 15. Reprinted in David Lewis, *Philosophical Papers (Volume 1)*, Oxford: Oxford University Press, 1983, 261–275., 37–46.
- (1986). *The Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.
- Mally Ernst (1912). *Gegenstandstheoretische Grundlagen der Logik und Logistik*. Leipzig: Barth.
- Meinong Alexius (1904). Über Gegenstandstheorie. In: szerk. Alexius Meinong. Translation by I. Levi, D.B. Terrell, and R.M. Chisholm, in Roderick Chisholm (ed.) *Realism and the Background of Phenomenology*. Glencoe: Free Press, 1960, 76–117. Leipzig, Barth.
- Parsons Terence (1980). *Nonexistent Objects*. New Haven: Yale University Press.
- Rosen Gideon (2012). *Abstract Objects*. (Spring 2012 Edition). The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/abstract-objects/>.
- Sainsbury Mark (2010). *Fiction and Fictionalism*. London: Routledge.
- Salmon Nathan (1998). Nonexistence. In: *Noûs* 32, 277–319.
- Schiffer Stephen (1996). Language-Created Language-Independent Entities. In: *Philosophical Topics* 24, 149–166.
- Searle John R. (1979). The Logical Status of Fictional Discourse. In: szerk. French et al. Minneapolis: University of Minneapolis Press, 233–243.
- Thomasson Amie L. (1999). *Fiction and Metaphysics*. Vol. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tózsér János (2009). *Metafizika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Walton Kendall L. (1990). *Mimesis as Make-Believe*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wolterstorff Nicholas (1980). *Works and Worlds of Art*. Oxford: Clarendon Press.
- Zalta E.N. (1983). *Abstract Objects: An Introduction to Axiomatic Metaphysics*. Dordrecht: D. Reidel.
- Zvolenszky Zsófia (2012). Against Sainsbury's Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artifact. In: *Hungarian Philosophical Review* 4. special issue: Realism, Gábor Bács and János Tózsér (eds.), 83–109.